eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781; DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v122i2.328; дата публікації: 2026/05/31; дата прийняття до друку: 2026-05-14; дата надходження до редакції: 2026-04-15

7. Panchenko, L. F. (2011). *Teoretyko-metodolohichni zasady rozvytku IK-kompetentnosti vykladacha VNZ: monohrafiia*. [Theoretical and methodological principles of development of ICT competence of a university teacher: a monograph]. LNU imeni Tarasa Shevchenka. [in Ukrainian].

8. Rybalka, V. V. (1996). *Psykholohiia rozvytku tvorchoi osobystosti: navch. posibnyk*. [Psychology of creative personality development: a training manual]. IZMN. [in Ukrainian].

9. Sak, T. V. (2010). *Indyvidualizatsiia navchannia v inkliuzyvnomu klasi: navch.-metod. posib*. [Individualization of learning in an inclusive classroom: a teaching and methodological manual]. Pleiady. [in Ukrainian].

10. Tarasun, V. V. (2012). *Psykholoho-pedahohichna dopomoha ditiam z osoblyvymy osvitnimy potrebamy*. [Psychological and pedagogical assistance to children with special educational needs]. NPU imeni M. P. Drahomanova. [in Ukrainian].

11. Shevtsov, A. H. (2009). *Osvitni ta reabilitatsiini tekhnolohii dlia osib z obmezhenniamy zhyttiediialnosti*. [Educational and rehabilitation technologies for persons with disabilities]. NPU im. M. P. Drahomanova. [in Ukrainian].

12. Mayer, J. D., & Salovey, P. (1997). *What is emotional intelligence?* Basic Books. [in English].

13. OECD (2019). *Future of Education and Skills 2030: OECD Learning Compass 2030*. OECD Publishing. URL: https://www.oecd.org/education/2030-project/. [in English].

14. Yarmachenko, M. D. (2008). *Vybrani pratsi*. [Selected works]. Pedahohichna dumka. [in Ukrainian].

15. *Zakon Ukrainy «Pro osvitu» (redaktsiia 2024 r.): Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 No. 2145-VIII*. [Law of Ukraine «On Education» (2024 edition): Law of Ukraine dated September 5, 2017 No. 2145-VIII]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19. [in Ukrainian].

Матеріал надійшов до редакції 15.03.2026

Прорецензовано 13.04.26

Схвалено до друку 14.05.2026

УДК 159.922.8:376.36:159.923.2

Іван Барболін,

аспірант

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781; DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v122i2.328; дата публікації: 2026/05/31; дата прийняття до друку: 2026-05-14; дата надходження до редакції: 2026-04-15

Ivan Barbolin,
postgraduate student

Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України,
вул. Берлінського 9, м. Київ, 04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology
of the National Academy of Sciences of Ukraine,
9 M. Berlinskogo str., Kyiv, 04060, Ukraine

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДЛІТКІВ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF ADOLESCENTS WITH SEVERE SPEECH DISORDERS IN THE CONTEXT OF THE FORMATION OF THE VALUE-SENSUAL SPHERE

Анотація. Сучасний етап розвитку спеціальної та інклюзивної освіти актуалізує проблему комплексного дослідження особистісного становлення дітей та підлітків з особливими освітніми потребами, зокрема осіб із тяжкими порушеннями мовлення. Підлітковий вік є сенситивним періодом для формування ціннісно-смислової сфери особистості, яка визначає спрямованість життєдіяльності, особливості самосприймання, систему міжособистісних відносин, життєві пріоритети та здатність до побудови власної життєвої перспективи. Саме у цей віковий період відбувається інтенсивне формування світогляду, моральних орієнтирів, рефлексивних механізмів, ідентичності та усвідомлення власного місця у соціумі. Для підлітків із тяжкими порушеннями мовлення цей процес може мати специфічний характер через наявність стійких труднощів у комунікації, обмежень соціальної взаємодії та підвищеної психологічної вразливості.

Проблема тяжких порушень мовлення не обмежується лише мовленнєвим дефіцитом як таким. Порушення мовлення мають системний характер і впливають на розвиток когнітивної, емоційно-вольової, мотиваційної та особистісної сфер. Обмежені можливості вербального самовираження, труднощі в передачі власних думок, переживань і потреб нерідко призводять до формування вторинних психологічних ускладнень, серед яких підвищена тривожність, емоційна нестабільність, невпевненість у собі, зниження самооцінки, уникнення

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781; DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v122i2.328; дата публікації: 2026/05/31; дата прийняття до друку: 2026-05-14; дата надходження до редакції: 2026-04-15

соціальних контактів та труднощі в побудові продуктивної взаємодії з однолітками і дорослими.

У підлітковому віці комунікація набуває особливого значення як провідний механізм соціалізації та самоствердження. Саме через спілкування підліток вибудовує систему соціальних зв'язків, отримує соціальне визнання, засвоює норми й цінності групи, конструює уявлення про себе та інших. Для підлітків із тяжкими порушеннями мовлення комунікативні бар'єри можуть істотно ускладнювати цей процес, що нерідко зумовлює соціальну ізоляцію, відчуття інакшості, фрустрацію потреби у прийнятті та належності до групи. У таких умовах формування ціннісно-смислової сфери може відбуватися нерівномірно, суперечливо або набувати компенсаторного характеру.

Ціннісно-смислова сфера є складним багаторівневим утворенням, до якого входить система особистісних цінностей, життєвих смислів, мотивів, установок, переконань та ідеалів, які визначають внутрішню позицію особистості. У структурі особистості вона виконує регулятивну функцію, забезпечуючи цілісність поведінки, внутрішню узгодженість дій та життєвих виборів. Становлення ціннісно-смислової сфери в підлітковому віці є важливою передумовою розвитку автономності, відповідальності, життєвої компетентності та здатності до самореалізації.

Ключові слова: тяжкі порушення мовлення, підлітковий вік, ціннісно-смислова сфера, особистісний розвиток, система цінностей, життєві смисли, самооцінка, соціальна адаптація, комунікативні труднощі, психолого-педагогічний супровід, інклюзивне середовище, самосвідомість, рефлексія.

Abstract. The current stage of development of special and inclusive education actualizes the problem of comprehensive research of personal development of children and adolescents with special educational needs, in particular, individuals with severe speech disorders. Adolescence is a sensitive period for the formation of the value-semantic sphere of the personality, which determines the direction of life, features of self-perception, the system of interpersonal relationships, life priorities and the ability to build one's own life perspective. It is during this age period that intensive formation of worldview, moral guidelines, reflexive mechanisms, identity and awareness of one's own place in society takes place. For adolescents with severe speech disorders, this process may have a specific character due to the presence of persistent difficulties in communication, restrictions on social interaction and increased psychological vulnerability. The problem of severe speech disorders is not limited only to speech deficit as such. Speech disorders are systemic in nature and affect the development of cognitive, emotional-volitional, motivational and personal spheres. Limited opportunities for verbal self-expression, difficulties in conveying one's own thoughts, experiences and needs often lead to the formation of secondary psychological complications, including increased

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781; DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v122i2.328; дата публікації: 2026/05/31; дата прийняття до друку: 2026-05-14; дата надходження до редакції: 2026-04-15

anxiety, emotional instability, self-doubt, decreased self-esteem, avoidance of social contacts and difficulties in building productive interaction with peers and adults.

In adolescence, communication acquires special importance as a leading mechanism of socialization and self-affirmation. It is through communication that a teenager builds a system of social ties, receives social recognition, learns the norms and values of the group, and constructs ideas about himself and others. For adolescents with severe speech disorders, communication barriers can significantly complicate this process, which often leads to social isolation, a sense of otherness, frustration of the need for acceptance and belonging to a group. In such conditions, the formation of the value-semantic sphere can occur unevenly, contradictory or acquire a compensatory character.

The value-semantic sphere is a complex multi-level formation that includes a system of personal values, life meanings, motives, attitudes, beliefs and ideals that determine the internal position of the individual. In the structure of the individual, it performs a regulatory function, ensuring the integrity of behavior, internal consistency of actions and life choices. The formation of the value-semantic sphere in adolescence is an important prerequisite for the development of autonomy, responsibility, life competence and the ability to self-realization.

Key words: severe speech disorders, adolescence, value-semantic sphere, personal development, value system, life meanings, self-esteem, social adaptation, communication difficulties, psychological and pedagogical support, inclusive environment, self-awareness, reflection.

Актуальність дослідження. Сучасні трансформаційні процеси в системі освіти України, орієнтовані на гуманізацію, забезпечення рівного доступу до якісної освіти та розвиток безбар’єрного середовища, актуалізують потребу у поглибленому вивченні психологічних особливостей дітей і підлітків з особливими освітніми потребами. Особливої уваги потребують підлітки з тяжкими порушеннями мовлення, оскільки мовлення виступає не лише засобом комунікації, а й важливим механізмом когнітивного, емоційного, соціального та особистісного розвитку. Наявність стійких мовленнєвих труднощів суттєво впливає на якість соціальної взаємодії, самопрезентацію, побудову міжособистісних відносин та процес формування цілісної особистості (Богуш, 2006:176).

Підлітковий вік є важливим періодом становлення особистісної ідентичності, системи життєвих цінностей, моральних переконань, смисложиттєвих орієнтацій та уявлень про власне майбутнє. Саме у цей період

Стаття та будь-який пов’язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781; DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v122i2.328; дата публікації: 2026/05/31; дата прийняття до друку: 2026-05-14; дата надходження до редакції: 2026-04-15

відбувається активне переосмислення соціальних ролей, формування світогляду, розвиток рефлексії, автономності та здатності до самовизначення. Ціннісно-смислова сфера виконує системоутворювальну функцію у структурі особистості, визначаючи спрямованість поведінки, характер мотивації, ставлення до себе, інших людей і навколишнього світу. Недостатня сформованість або деформація цієї сфери може ускладнювати процес соціалізації, знижувати рівень адаптаційних можливостей та впливати на психологічне благополуччя підлітка. Для підлітків із тяжкими порушеннями мовлення проблема становлення ціннісно-смислової сфери набуває особливої складності. Обмеження у вербальному вираженні думок, почуттів та переживань, труднощі у встановленні й підтриманні комунікативних контактів, негативний досвід взаємодії з однолітками та дорослими нерідко спричиняють вторинні психологічні наслідки. Серед них – зниження самооцінки, формування невпевненості у власних можливостях, підвищена тривожність, емоційна лабільність, схильність до соціальної ізоляції, труднощі у формуванні позитивного образу «Я» та життєвих перспектив (Балинська, 2024:9).

Особливої значущості проблема набуває в умовах сучасного соціального середовища, яке висуває високі вимоги до комунікативної компетентності, соціальної мобільності, здатності до самопрезентації та адаптації до швидких суспільних змін. Підлітки з тяжкими порушеннями мовлення нерідко зустрічаються з бар’єрами не лише освітнього, а й соціально-психологічного характеру, що може обмежувати їхню участь у соціальному житті, ускладнювати процес інтеграції у колектив однолітків та впливати на формування системи особистісних смислів. Попри значну кількість досліджень, присвячених проблемам мовленнєвого розвитку, корекції мовленнєвих порушень та соціалізації дітей з особливими освітніми потребами, недостатньо вивченими залишаються питання психологічних особливостей підлітків із тяжкими порушеннями мовлення саме у площині становлення їхньої ціннісно-смислової сфери. У науковому дискурсі переважають дослідження, спрямовані на аналіз мовленнєвого дефіциту, тоді як особистісні аспекти розвитку, зокрема формування життєвих смислів, системи цінностей, мотиваційної сфери та

Стаття та будь-який пов’язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781; DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v122i2.328; дата публікації: 2026/05/31; дата прийняття до друку: 2026-05-14; дата надходження до редакції: 2026-04-15

самосвідомості потребують більш ґрунтовного теоретичного й емпіричного усвідомлення. Актуальність дослідження посилюється також необхідністю вдосконалення системи психолого-педагогічного супроводу підлітків із тяжкими порушеннями мовлення. Ефективна підтримка цієї категорії здобувачів освіти має виходити за межі вузько корекційного підходу та передбачати цілісний вплив на особистісний розвиток, формування позитивної самооцінки, розвиток рефлексивних здібностей, соціальних компетентностей і стійкої системи життєвих орієнтирів (Балинська, 2024:15).

Саме тому дослідження психологічних особливостей підлітків з тяжкими порушеннями мовлення в контексті становлення ціннісно-смислової сфери є своєчасним, соціально значущим і науково обґрунтованим. Воно спрямоване на розширення уявлень про специфіку особистісного розвитку підлітків зазначеної категорії, виявлення факторів, що впливають на формування їхніх життєвих цінностей і смислів, а також на пошук ефективних шляхів психологічної підтримки та соціальної інтеграції в умовах сучасного освітнього простору.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблематика психологічного розвитку дітей і підлітків із тяжкими порушеннями мовлення посідає важливе місце у сучасних дослідженнях спеціальної психології, логопедії та корекційної педагогіки. Науковий інтерес до цієї тематики зумовлений розумінням того, що мовлення є не лише засобом комунікації, а й основою формування вищих психічних функцій, самосвідомості, соціальних зв’язків та особистісної ідентичності. Водночас питання становлення ціннісно-смислової сфери підлітків із тяжкими порушеннями мовлення залишається недостатньо дослідженим, що обумовлює необхідність інтеграції напрацювань вітчизняних і зарубіжних учених.

Важливий внесок у вивчення смислової сфери особистості зробили представники гуманістичної та екзистенційної психології, зокрема Карл Роджерс, який досліджував розвиток Я-концепції, самоактуалізацію та становлення цілісної особистості, а також Віктор Франкл, котрий розглядав смисл як фундаментальну психологічну категорію та основу внутрішньої мотивації людини. Концепція смисложиттєвих орієнтацій В. Франкла є

Стаття та будь-який пов’язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781; DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v122i2.328; дата публікації: 2026/05/31; дата прийняття до друку: 2026-05-14; дата надходження до редакції: 2026-04-15

значущою для аналізу процесів формування особистісних цінностей у підлітковому віці (Галян, 2013:79).

Серед зарубіжних дослідників вагомими є праці Е. Еріксона, який розглядав підлітковий вік як період кризи ідентичності та становлення цілісного образу «Я». Його концепція психосоціального розвитку дозволяє пояснити специфіку пошуку життєвих орієнтирів, формування цінностей та самовизначення підлітків. Теоретичні положення Ж. Піаже щодо когнітивного розвитку та переходу до стадії формальних операцій також є важливими для розуміння розширення рефлексивних можливостей підлітка та розвитку абстрактного мислення, необхідного для формування системи смислів і цінностей (Галян, 2013:84).

Вагомий внесок у дослідження мовленнєвих порушень та психолого-педагогічного супроводу дітей з порушеннями мовлення здійснили українські науковці С. Конопляста, Ю. Рібцун, В. Тарасун та інші. У працях Ю. Рібцун висвітлено особливості емоційного розвитку дітей із тяжкими порушеннями мовлення, а також обґрунтовано важливість цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу на емоційно-вольову та ціннісно-смислову сфери дітей зазначеної категорії. Окремої уваги заслуговують сучасні дослідження українських науковців, спрямовані безпосередньо на аналіз психологічних особливостей підлітків із тяжкими порушеннями мовлення. Так, у працях М. Балинської досліджено комунікативні бар’єри, тривожність, труднощі міжособистісної взаємодії та соціально-психологічні аспекти розвитку підлітків із тяжкими порушеннями мовлення. Авторка виокремлює мотиваційно-ціннісні, емоційні, мовленнєві та соціально-поведінкові бар’єри як чинники ускладнення соціалізації підлітків зазначеної категорії (Черніченко, 2022:142).

Отже, аналіз попередніх досліджень засвідчує наявність значного наукового підґрунтя щодо вивчення мовленнєвих порушень і психологічного розвитку дітей з особливими освітніми потребами, водночас виявляє дефіцит комплексних досліджень, присвячених саме психологічним особливостям підлітків із тяжкими порушеннями мовлення в контексті становлення їхньої

Стаття та будь-який пов’язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781; DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v122i2.328; дата публікації: 2026/05/31; дата прийняття до друку: 2026-05-14; дата надходження до редакції: 2026-04-15

ціннісно-смислової сфери. Це й визначає наукову новизну та практичну значущість представленого дослідження.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та аналізі психологічних особливостей підлітків із тяжкими порушеннями мовлення в контексті становлення їхньої ціннісно-смислової сфери в умовах наявних комунікативних обмежень.

Процедура дослідження полягала у реалізації послідовного теоретико-емпіричного аналізу психологічних особливостей підлітків із тяжкими порушеннями мовлення в контексті становлення їхньої ціннісно-смислової сфери. На першому етапі було здійснено ґрунтовний аналіз наукових джерел із психології розвитку, спеціальної психології, логопедії та корекційної педагогіки з метою визначення теоретико-методологічних засад дослідження, уточнення сутності понять «ціннісно-смислова сфера», «тяжкі порушення мовлення», «підлітковий вік», а також виявлення основних наукових підходів до вивчення особистісного розвитку підлітків з особливими освітніми потребами (Шапошникова, 2013:27).

На другому етапі дослідження було визначено психо-діагностичний інструментарій, спрямований на вивчення особливостей ціннісно-смислової сфери, самооцінки, рівня рефлексії та соціально-психологічної адаптації підлітків із тяжкими порушеннями мовлення. Для досягнення поставленої мети застосовано комплекс взаємодоповнювальних методів дослідження, серед яких теоретичні (аналіз, синтез, систематизація, узагальнення наукових джерел), емпіричні (спостереження, бесіда, анкетування, психодіагностичне тестування) та методи кількісного й якісного аналізу отриманих результатів (Шапошникова, 2013:29).

У процесі дослідження було використано такі психодіагностичні методики: методику вивчення ціннісних орієнтацій М. Рокіч, тест смисложиттєвих орієнтацій, що дало змогу комплексно оцінити структуру особистісних цінностей, особливості смислотворення, рівень самоприймння, сформованість життєвих перспектив та характер соціальної взаємодії досліджуваних. Третій етап передбачав проведення безпосереднього емпіричного дослідження серед

Стаття та будь-який пов’язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781; DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v122i2.328; дата публікації: 2026/05/31; дата прийняття до друку: 2026-05-14; дата надходження до редакції: 2026-04-15

підлітків із тяжкими порушеннями мовлення. Учасники дослідження були ознайомлені з метою та умовами проведення діагностичних процедур. Дослідження проводилося з дотриманням етичних принципів психологічної науки: добровільності участі, конфіденційності отриманих результатів, інформованої згоди учасників та їхніх законних представників (Шапошникова, 2013:30).

На завершальному етапі здійснювався аналіз, інтерпретація та узагальнення отриманих результатів. Особлива увага приділялася виявленню взаємозв'язків між рівнем сформованості ціннісно-смислової сфери та психологічними характеристиками підлітків із тяжкими порушеннями мовлення, зокрема особливостями самооцінки, емоційного стану, комунікативної активності та соціальної адаптації. Отримані дані стали основою для формулювання висновків щодо специфіки становлення ціннісно-смислової сфери підлітків зазначеної категорії та окреслення перспектив подальших наукових пошуків у даному напрямі.

Результати дослідження. У процесі теоретико-емпіричного дослідження психологічних особливостей підлітків із тяжкими порушеннями мовлення в контексті становлення ціннісно-смислової сфери було встановлено, що зазначена проблема має комплексний і багаторівневий характер, оскільки поєднує мовленнєві труднощі з особливостями особистісного, емоційного та соціального розвитку. Аналіз результатів дослідження засвідчив, що підлітки з тяжкими порушеннями мовлення демонструють специфічні особливості формування системи цінностей, життєвих смислів, мотиваційних установок та самосвідомості, що безпосередньо впливає на процес їхньої соціалізації, міжособистісної взаємодії та особистісного самовизначення (Лавріненко, 2013:59).

На основі проведеного психодіагностичного обстеження встановлено, що у значної частини підлітків із тяжкими порушеннями мовлення переважали низькі та середні показники сформованості ціннісно-смислової сфери. Це проявлялося у недостатній усвідомленості власних життєвих цілей, фрагментарності особистісних смислів, ситуативності життєвих орієнтирів та

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781; DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v122i2.328; дата публікації: 2026/05/31; дата прийняття до друку: 2026-05-14; дата надходження до редакції: 2026-04-15

недостатній сформованості внутрішньої системи цінностей. Для багатьох досліджуваних характерним було переважання короткострокових потреб і мотивацій над більш віддаленими життєвими перспективами, що свідчить про труднощі у побудові цілісного бачення власного майбутнього (Лавріненко, 2013:62).

Аналіз особливостей ціннісних орієнтацій дозволив виявити недостатню ієрархізованість системи особистісних цінностей. У підлітків із тяжкими порушеннями мовлення спостерігалася певна нестійкість у визначенні пріоритетних життєвих орієнтирів, що виявлялося у суперечливості відповідей, труднощах ранжування значущих цінностей та недостатній аргументованості власного вибору. Це може свідчити про незавершеність процесу внутрішньої інтеграції особистісного досвіду, недостатній рівень рефлексивності та складність усвідомлення власного життєвого шляху (Лавріненко, 2013:72).

Особливу увагу привернули результати дослідження смисложиттєвих орієнтацій підлітків із тяжкими порушеннями мовлення. Встановлено, що значна частина учасників дослідження мала труднощі у визначенні життєвих цілей, недостатньо усвідомлювала власні перспективи та демонструвала обмеженість у прогнозуванні особистісного майбутнього. Для багатьох підлітків були характерними зосередженість на актуальних переживаннях, орієнтація на зовнішні обставини та залежність від ситуативних факторів. Подібні особливості можуть ускладнювати процес формування відповідальності за власний вибір, розвиток автономності та готовності до прийняття рішень (Лавріненко, 2013:74).

Під час дослідження самооцінки виявлено, що для значної частини підлітків із тяжкими порушеннями мовлення характерними були ознаки зниженої або нестійкої самооцінки. Це проявлялося у невпевненості у власних силах, сумнівах щодо особистісної компетентності, підвищеній чутливості до зовнішнього оцінювання та залежності від думки значущого оточення. Наявність мовленнєвих труднощів, які ускладнюють ефективну комунікацію та самопрезентацію, часто формує негативний досвід соціальної взаємодії, що може впливати на сприйняття власної цінності та значущості (Зімовін, 2017:22).

Стаття та будь-який пов’язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781; DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v122i2.328; дата публікації: 2026/05/31; дата прийняття до друку: 2026-05-14; дата надходження до редакції: 2026-04-15

Результати дослідження підтвердили, що комунікативні труднощі є одним із суттєвих чинників, які опосередковано впливають на формування ціннісно-смислової сфери підлітків із тяжкими порушеннями мовлення. Обмеженість мовленнєвих засобів, труднощі вираження думок, почуттів та переживань нерідко знижують якість міжособистісної взаємодії та звужують соціальний досвід підлітків. Внаслідок цього можуть формуватися уникальні моделі поведінки, соціальна дистанційованість, зниження рівня комунікативної активності та певна замкненість. Під час спостереження та бесід із підлітками було зафіксовано труднощі вербалізації власних переживань, недостатню розвиненість рефлексивних умінь та складність у визначенні власних сильних сторін, потреб і прагнень. Частина досліджуваних демонструвала поверхове розуміння власних емоційних станів і недостатню здатність до самоаналізу, що може ускладнювати процес особистісного самопізнання та становлення внутрішньої системи смислів (Занюк, 2004:96).

Важливим результатом дослідження стало виявлення особливостей соціально-психологічної адаптації підлітків із тяжкими порушеннями мовлення. Для багатьох учасників були характерними труднощі у встановленні нових контактів, недостатня ініціативність у спілкуванні, побоювання негативного оцінювання та певна залежність від підтримки дорослих або найближчого соціального оточення. Це свідчить про недостатній рівень соціальної впевненості та потребу у формуванні більш адаптивних моделей взаємодії (Богуш, 2006:176).

Аналіз отриманих результатів дозволив констатувати взаємозв’язок між мовленнєвими труднощами та особливостями особистісного розвитку підлітків. Тяжкі порушення мовлення впливають не лише на процес комунікації, але й на розвиток самосвідомості, мотиваційної сфери, формування життєвих цілей та усвідомлення власного місця у соціальному просторі. Порушення мовленнєвої функції в підлітковому віці створює додаткові бар’єри для повноцінного засвоєння соціального досвіду, побудови продуктивних міжособистісних відносин та реалізації потреби у самоствердженні (Балинська, 2024:12).

Водночас дослідження показало, що навіть за наявності виражених труднощів у підлітків зберігається потенціал до розвитку ціннісно-смислової

Стаття та будь-який пов’язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781; DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v122i2.328; дата публікації: 2026/05/31; дата прийняття до друку: 2026-05-14; дата надходження до редакції: 2026-04-15

сфери за умови створення сприятливих психолого-педагогічних умов. Виявлені середні показники сформованості окремих компонентів свідчать про наявність ресурсів для подальшого особистісного розвитку, формування більш стійкої системи цінностей, розвитку рефлексії та усвідомлення життєвих перспектив. Отримані результати стали підставою для висновку про необхідність цілеспрямованої психолого-педагогічної роботи з підлітками із тяжкими порушеннями мовлення, спрямованої на розвиток ціннісно-смислової сфери. Виявлені низькі та середні показники обумовили доцільність розробки спеціальної програми формування ціннісно-смислової сфери для підлітків зазначеної категорії (Галущенко, 2025:63).

Розробка такої програми має передбачати комплексний вплив на особистісний розвиток підлітків та включати вправи і заняття, спрямовані на розвиток самопізнання, усвідомлення власних потреб і цінностей, формування позитивного образу «Я», розвиток емоційного інтелекту, рефлексивних здібностей, життєвого планування та навичок конструктивної соціальної взаємодії. Важливим компонентом програми має стати створення безпечного психологічного простору, у якому підлітки зможуть відкрито висловлювати власні думки, переживання та формувати досвід позитивного самовираження. Результати дослідження підтвердили, що становлення ціннісно-смислової сфери підлітків із тяжкими порушеннями мовлення має специфічні особливості та потребує системного психолого-педагогічного супроводу. Виявлені труднощі у формуванні життєвих цілей, системи цінностей, самооцінки та соціальної адаптації обґрунтовують необхідність подальшої розробки й апробації програм психологічної підтримки, спрямованих на гармонізацію особистісного розвитку підлітків із тяжкими порушеннями мовлення та підвищення їхньої готовності до успішної соціальної інтеграції (Галущенко, 2025:72).

За результатами проведеного дослідження та з урахуванням виявлених особливостей становлення ціннісно-смислової сфери підлітків із тяжкими порушеннями мовлення було розроблено методичні рекомендації для фахівців, діяльність яких пов’язана з психолого-педагогічним супроводом цієї категорії дітей. Рекомендації мають комплексний, міждисциплінарний характер і

Стаття та будь-який пов’язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781; DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v122i2.328; дата публікації: 2026/05/31; дата прийняття до друку: 2026-05-14; дата надходження до редакції: 2026-04-15

орієнтовані на врахування індивідуальних особливостей розвитку, рівня мовленнєвого дефіциту, емоційного стану, соціального досвіду та особистісних ресурсів підлітків. Розроблені методичні рекомендації ґрунтуються на положеннях особистісно орієнтованого, діяльнісного, системного та компетентнісного підходів. Їх основна мета полягає у забезпеченні цілісного супроводу підлітків із тяжкими порушеннями мовлення не лише в аспекті корекції мовленнєвих труднощів, а й у напрямі гармонізації особистісного розвитку, підтримки процесів самопізнання, формування позитивного самоставлення та становлення стійкої системи життєвих цінностей і смислів (Галущенко, 2025:82).

Одним із провідних положень рекомендацій є необхідність розширення фокусу професійної діяльності фахівців із суто мовленнєвої корекції на особистісно-смисловий розвиток підлітків. Практика свідчить, що тривала концентрація виключно на подоланні мовленнєвих порушень може формувати у підлітків відчуття власного порушення у розвитку, фіксацію на труднощах та сприйняття себе через призму обмежень. У зв’язку з цим фахівцям рекомендовано вибудовувати корекційно-розвиткову роботу так, щоб підліток поступово усвідомлював не лише власні труднощі, а й сильні сторони, здібності, інтереси, досягнення та особистісний потенціал (Данілавічютє, 2023:96).

Особливу увагу в методичних рекомендаціях приділено розвитку самосвідомості та рефлексивних здібностей підлітків із тяжкими порушеннями мовлення. Фахівцям рекомендовано систематично вводити у зміст занять вправи, спрямовані на формування здатності до самоаналізу, усвідомлення власних емоційних станів, розуміння причин власної поведінки та оцінювання індивідуального досвіду. Доцільним є використання методів рефлексивної бесіди, аналізу життєвих ситуацій, технік завершення незакінчених речень, роботи з асоціативними матеріалами та елементів наративного підходу. Важливим напрямом методичних рекомендацій визначено формування позитивного образу «Я» та стабілізацію самооцінки. Підлітки з тяжкими порушеннями мовлення нерідко мають досвід неуспішної комунікації, негативного оцінювання з боку однолітків або дорослих, труднощів

Стаття та будь-який пов’язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781; DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v122i2.328; дата публікації: 2026/05/31; дата прийняття до друку: 2026-05-14; дата надходження до редакції: 2026-04-15

самопрезентації, що може негативно впливати на їхню впевненість у собі. У зв'язку з цим рекомендовано створювати ситуації успіху, підкріплювати навіть незначні досягнення, формувати досвід позитивного соціального визнання та розвивати навички конструктивного саморозвитку (Лавріненко, 2013:66).

Окремий блок рекомендацій стосується формування ціннісних орієнтацій і життєвих смислів. Фахівцям запропоновано використовувати тематичні заняття, присвячені обговоренню понять дружби, відповідальності, підтримки, довіри, сім'ї, самореалізації, професійного майбутнього, морального вибору та життєвих цілей. Робота у цьому напрямі має бути спрямована на поступове усвідомлення підлітками власних життєвих пріоритетів, формування внутрішніх критеріїв оцінювання подій та вчинків, а також розвиток здатності співвідносити власну поведінку з особистісно значущими цінностями. Значне місце у рекомендаціях відведено розвитку емоційного інтелекту. Було встановлено, що підлітки з тяжкими порушеннями мовлення часто мають труднощі не лише у вербалізації думок, а й у позначенні та диференціації власних емоційних переживань. У зв'язку з цим рекомендовано впровадження вправ, спрямованих на розпізнавання емоцій, розширення емоційного словника, розвиток навичок емоційної саморегуляції та конструктивного вираження почуттів. Така робота сприяє зниженню внутрішньої напруги, тривожності та покращенню якості міжособистісної взаємодії (Шапошникова, 2013:28).

Методичні рекомендації також передбачають розвиток комунікативної компетентності як важливої умови формування ціннісно-смислової сфери. Фахівцям рекомендовано організовувати групові форми роботи, що дозволяють підліткам відпрацьовувати навички соціальної взаємодії, аргументації власної позиції, ведення діалогу, активного слухання, конструктивного вирішення конфліктів та співпраці. Особливу ефективність можуть мати тренінгові заняття, рольові ігри, моделювання соціальних ситуацій та вправи на розвиток асертивності. Окремо наголошується на необхідності міждисциплінарної взаємодії фахівців. Робота з підлітками із тяжкими порушеннями мовлення має здійснюватися у тісній співпраці практичного психолога, логопеда, спеціального педагога, класного керівника, соціального педагога та батьків. Такий підхід

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781; DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v122i2.328; дата публікації: 2026/05/31; дата прийняття до друку: 2026-05-14; дата надходження до редакції: 2026-04-15

забезпечує узгодженість впливів, цілісність супроводу та формування єдиного підтримувального середовища для підлітків (Лапін, 2018:42).

Важливою складовою рекомендацій є робота з батьками. Родинне середовище має істотний вплив на формування цінностей, самооцінки, життєвих орієнтирів та емоційної стабільності підлітків. У зв'язку з цим фахівцям рекомендовано проводити консультативну та просвітницьку роботу з батьками щодо особливостей психологічного розвитку підлітків із тяжкими порушеннями мовлення, способів підтримки позитивного самосприймання, розвитку автономності та формування адекватних очікувань стосовно можливостей дитини. Розроблені методичні рекомендації включають також положення щодо створення психологічно безпечного освітнього середовища. Для підлітків із тяжкими порушеннями мовлення важливою є атмосфера прийняття, емоційної безпеки та відсутності стигматизації. Освітнє середовище має сприяти розвитку суб'єктності підлітка, його активній участі у прийнятті рішень, можливості вільно висловлювати власну думку та відчувати особистісну значущість (Лавріненко, 2013:72).

Отже, розроблені методичні рекомендації мають практичну спрямованість і можуть бути використані фахівцями системи спеціальної освіти у процесі психолого-педагогічного супроводу підлітків із тяжкими порушеннями мовлення. Їх реалізація сприятиме не лише підвищенню ефективності корекційно-розвиткової роботи, але й формуванню більш зрілої, стійкої та гармонійної ціннісно-смислової сфери, що є важливою передумовою особистісного становлення, соціальної адаптації та подальшої самореалізації підлітків зазначеної категорії.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене теоретико-емпіричне дослідження дало можливість поглибити наукове розуміння психологічних особливостей підлітків із тяжкими порушеннями мовлення в контексті становлення їхньої ціннісно-смислової сфери. Узагальнення результатів дослідження підтвердило, що тяжкі порушення мовлення мають системний вплив не лише на комунікативну діяльність підлітків, а й на процеси

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781; DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v122i2.328; дата публікації: 2026/05/31; дата прийняття до друку: 2026-05-14; дата надходження до редакції: 2026-04-15

особистісного розвитку, формування самосвідомості, самооцінки, життєвих орієнтирів та системи особистісних цінностей.

Теоретичний аналіз наукової літератури засвідчив, що проблема становлення ціннісно-смислової сфери підлітків із тяжкими порушеннями мовлення є міждисциплінарною та охоплює положення психології розвитку, спеціальної психології, логопедії, корекційної педагогіки та соціальної психології. За результатами емпіричного дослідження встановлено, що для значної частини підлітків із тяжкими порушеннями мовлення характерними є низькі та середні показники сформованості ціннісно-смислової сфери. Виявлено недостатню усвідомленість власних життєвих цілей, нестійкість ціннісних орієнтацій, фрагментарність життєвих смислів, труднощі у побудові життєвої перспективи та недостатній рівень сформованості внутрішньої системи особистісних пріоритетів. Зазначені особливості свідчать про потребу у цілеспрямованому психолого-педагогічному супроводі підлітків цієї категорії.

На основі отриманих результатів обґрунтовано необхідність розробки та впровадження спеціальної програми формування ціннісно-смислової сфери підлітків із тяжкими порушеннями мовлення. Практичне значення дослідження полягає у розробці методичних рекомендацій для фахівців, які здійснюють психолого-педагогічний супровід підлітків із тяжкими порушеннями мовлення. Рекомендації орієнтовані на комплексну підтримку особистісного розвитку підлітків, врахування індивідуальних особливостей їхнього функціонування, розвиток комунікативної компетентності, емоційної регуляції, рефлексії та формування зрілої системи особистісних цінностей.

Отримані результати не вичерпують усіх аспектів окресленої проблеми та визначають перспективи подальших наукових пошуків. Перспективним напрямом є розробка, апробація та оцінка ефективності корекційно-розвиткових програм, спрямованих на формування ціннісно-смислової сфери підлітків із тяжкими порушеннями мовлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балинська, М.В. (2024). *Теоретичне підґрунтя дослідження бар'єрів та*

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781; DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v122i2.328; дата публікації: 2026/05/31; дата прийняття до друку: 2026-05-14; дата надходження до редакції: 2026-04-15

комунікативних бар'єрів у підлітків із тяжкими порушеннями мовлення. Освіта осіб з особливими потребами в дії: реалії в умовах війни: матеріали Всеукр. конф. молодих вчених, 29 лютого 2024 року Київ. С. 9–15.

2. Богуш, А М. (2006). *Мовленнєве спілкування як лінгводидактична проблема.* Навчально-методичний посібник. Одеса. 176 с.

3. Галущенко, В. (2025). *Інтегративні підходи застосування ігрових технологій в корекційній роботі з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення.* Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). (25). С. 63–82.

4. Галян, І.М. (2013). *Соціокультурні виміри ціннісно-смислових настанов особистості.* Психологічні науки: Збірник наукових праць. Т.2. Вип. 10. С.79–84.

5. Данілавічютє, Е.А. (2023). *Дизартрія: підтримка дитини з особливими мовленнєвими потребами в освітньому середовищі: навч.-метод. посіб.* Інститут спеціальної педагогіки і психології ім. Миколи Ярмаченка НАПН України. Київ. 96 с.

6. Занюк, С. (2004). *Мотивація та саморегуляція учня.* Психологічний інструментарій. Київ. 96 с.

7. Зімовін, О.І. (2017). *Рефлексія та креативність як чинники саморозвитку особистості на різних етапах життєвого шляху: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології».* Київ. 22 с.

8. *Комплексна оцінка розвитку дитини з мовленнєвими порушеннями: навч.-метод. посіб. МОН України, Уманський держ. пед.ун-т імені Павла Тичини*. Ф-т дошкільної та спец. освіти; уклад. Л. А. Черніченко. (2022). Умань. Візаві. 142 с.

9. Лавріненко, В.А. (2013). *Психологічні особливості становлення смислової сфери підлітків. Психологія і особистість.* Київ - Полтава. № 1. С. 59 -74.

10. Лапін, А.В. (2018). *Програма з корекційно-розвиткової роботи «Корекція розвитку. LEGO – конструювання».* Київ. Слово. 42 с.

11. Шапошникова, І.В. (2013). *Формування ціннісних орієнтацій сучасної молоді. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. К. Вип. 57. С. 27–30.

REFERENCES

1. Balynska, M.V. (2024). *Teoretychne pidgruntia doslidzhennia barieriv ta komunikatyvnykh barieriv u pidlitkiv iz tiazhkymy porushenniamy movlennia.* [Theoretical basis for research into barriers and communication barriers in adolescents with severe speech disorders]. Osvita osib z osoblyvymy potrebamy v dii: realii v umovakh viiny: materialy Vseukr. konf. molodykh vchenykh, 29 liutoho 2024 roku Kyiv. S. 9–15. [in Ukrainian].

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781; DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v122i2.328; дата публікації: 2026/05/31; дата прийняття до друку: 2026-05-14; дата надходження до редакції: 2026-04-15

2. Bohush, A M. (2006). *Movlennieve spilkuvannia yak linhvodydaktychna problema. Navchalno-metodychnyi posibnyk.* [Speech communication as a linguodidactic problem]. Odesa. 176 s. [in Ukrainian].

3. Halushchenko, V. (2025). *Intehratyvni pidkhody zastosuvannia ihrovykh tekhnolohii v korektsiinii roboti z ditmy z tiazhkymy porushenniamy movlennia.* [Integrative approaches to the use of game technologies in correctional work with children with severe speech disorders]. Aktualni pytannia korektsiinoi osvity (pedahohichni nauky). (25). S. 63–82. [in Ukrainian].

4. Halian, I.M. (2013*). Sotsiokulturni vymiry tsinnisno-smyslovykh nastanov osobystosti.* [Sociocultural dimensions of value-semantic orientations of the individual]. Psykholohichni nauky: Zbirnyk naukovykh prats. T.2. Vyp. 10. S.79–84. [in Ukrainian].

5. Danilavichiutie, E.A. (2023). *Dyzartriia: pidtrymka dytyny z osoblyvymy movlennievymy potrebamy v osvitnomu seredovyshchi: navch.-metod. posib. Instytut spetsialnoi pedahohiky i psykholohii im. Mykoly Yarmachenka NAPN Ukrainy.* [Dysarthria: supporting a child with special speech needs in the educational environment: teaching and methodological manual]. Kyiv. 96 s. [in Ukrainian].

6. Zaniuk, S. (2004). *Motyvatsiia ta samorehuliatsiia uchnia.* [Student motivation and self-regulation]. Psykholohichnyi instrumentarii. Kyiv. 96 s. [in Ukrainian].

7. Zimovin, O.I. (2017). *Refleksiia ta kreatyvnist yak chynnyky samorozvytku osobystosti na riznykh etapakh zhyttievoho shliakhu: avtoref. dys. ... kand. psykhol. nauk: 19.00.01 «Zahalna psykholohiia, istoriia psykholohii».* [Reflection and creativity as factors of self-development of the personality at different stages of life: author's abstract of dissertation ... candidate of psychological sciences: 19.00.01 "General psychology, history of psychology"]. Kyiv. 22 s. [in Ukrainian].

8. *Kompleksna otsinka rozvytku dytyny z movlennievymy porushenniamy: navch.-metod. posib.* [Comprehensive assessment of the development of a child with speech disorders: teaching and methodical manual. Ministry of Education and Science of Ukraine, Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna.]. MON Ukrainy, Umanskyi derzh. ped.un-t imeni Pavla Tychyny. F-t doshkilnoi ta spets. osvity; uklad. L. A. Chernichenko. (2022). Uman. Vizavi. 142 s. [in Ukrainian].

9. Lavrinenko, V.A. (2013). *Psykholohichni osoblyvosti stanovlennia smyslovoi sfery pidlitkiv. Psykholohiia i osobystist.* [Psychological features of the formation of the semantic sphere of adolescents. Psychology and personality]. Kyiv - Poltava. № 1. S. 59 -74. [in Ukrainian].

10. Lapin, A.V. (2018). *Prohrama z korektsiino-rozvytkovoi roboty «Korektsiia rozvytku. LEGO – konstruiuvannia».* [Program for correctional and developmental work "Developmental correction. LEGO - construction."]. Kyiv. Slovo. 42 s. [in Ukrainian].

11. Shaposhnykova, I.V. (2013*). Formuvannia tsinnisnykh oriientatsii suchasnoi molodi. Sotsialni tekhnolohii: aktualni problemy teorii ta praktyky.* [Psychological features of the formation

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

eISSN 3083-7642, ISSN 2312-2781; DOI: https://doi.org/10.33189/ectu.v122i2.328; дата публікації: 2026/05/31; дата прийняття до друку: 2026-05-14; дата надходження до редакції: 2026-04-15

of the semantic sphere of adolescents. Psychology and personality]. K. Vyp. 57. S. 27–30. [in Ukrainian].

Матеріал надійшов до редакції 15.04.2026

Прорецензовано 30.04.26

Схвалено до друку 14.05.2026

УДК 376.1-056.263:81'221.24(477)

Ольга БІЛАНОВА,
наукова співробітниця відділу української жестової мови
Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України,
вчителька української жестової мови КЗО «Криворізька спеціальна школа «Сузір'я»
Дніпропетровської ОР»,
Голова Криворізької територіальної організації глухих
olgabilanova75@gmail.com
https://orcid.org/0009-0008-9431-6503

Olga BILANOVA,
researcher at the Department of Ukrainian Sign Language of the Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine,
teacher of Ukrainian Sign Language of the KZO «Kryvyi Rih Special School «Suzir'ya» DOR»,
Head of the Kryvyi Rih Territorial Organization of the Deaf

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ЖЕСТОВОЇ МОВИ У СПЕЦІАЛЬНІЙ ОСВІТІ

DEVELOPMENT OF UKRAINIAN SIGN LANGUAGE IN SPECIAL EDUCATION

Анотація. У статті висвітлено перебіг, ключову проблематику та результати Всеукраїнського науково-методичного семінару «Від освітньої мрії – до педагогічної практики: розвиток української жестової мови у спеціальній освіті», що відбувся 23–24 квітня 2026 року на базі КЗО «Криворізька спеціальна школа «Сузір'я» ДОР». Захід об'єднав понад 70 провідних науковців, педагогів-практиків, перекладачів та представників громадських організацій (УТОГ, ГО «Об'єднання нечуючих педагогів», ГС «Освіторія» тощо) з метою консолідації зусиль задля розбудови безбар'єрного та лінгвістично доступного освітнього середовища в Україні. Центральну увагу приділено статусу української жестової

Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).